

TANULMÁNYOK

BENCE ERIKA

A nevelés és a fegyelmezés csődje* (Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*)

Kosztolányi Dezső Aranysárkány című regénye egy, a polgári kisváros és társadalmi környezet szokás-, vágy- és szimbólumvilága meghatározta egzisztenciális katasztrófa színtere: dr. Novák Antal gimnáziumi tanár és zivatar-megfigyelő családi, szülői és tanári/nevelői értelemben vett személyes csődjének és tragédiájának története bontakozik ki általa. A tanulmány ennek az összeomlás-folyamatnak a lehetséges ok-okozati viszonyrendszerét igyekszik feltárni, motivációs világát felvázolni, motívumait értelmezni, miközben a regényt mint specifikus értelemben vett nevelődési és fejlődésregényt, főhősét, Novák Antalt mint nevelői/tanárt láttatja és mutatja be.

1. Ifjúsági regény-változat mint tévedés

Kosztolányi Dezső *Aranysárkány* (1925) című regényének 1932-ben^[1] (más adatok szerint: 1934-ben^[2]) jelent meg ifjúsági regény-változata. Egyedi vonása, hogy maga a szerző dolgozta/írta át. Megjelenését követően semmilyen kritikai visszhangot nem keltett, nem szerepel ifjúsági regénykánokban, miként 2004-es újrakiadását követően is kétségeket fogalmaz meg hatását illetően a róla szóló polémia. Vajon mely korosztályt szólíthatja meg a „Hildakonfliktus” nélküli, fiúgimnáziumról szóló regény, amelyben egy tanárt megvernek, és öngyilkos lesz? „Az eredetiben Novák öngyilkosságát kettős (apaként és tanárként elszenvedett) nevelői kudarca indokolja; pszichés beszűkülésének rajza (Vili füzetait nézegeti, a fiú megalázásáról, majd bocsánatkéréséről fantáziál) azért hiteles, mert ott érezni mögötte a lányával kapcsolatos gyötrő tehetetlenséget és jóvátehetetlenséget. Hilda nélkül Novák alakja is megbillen, sorsa kuriózumszerű rémtörténetté válik” (Tamás 2004–2005, internetes forrás) – fogalmazza meg kételyeit – neveléstudományi szempontból is – idézett cikkében Tamás Ferenc, noha kifejti, hogy fontos, filológiai eligazító, az irodalomtörténészek számára teljes képet adó kiadvány. Egyed Emese 2006-ban, a szabadkai Kosztolányi Dezső Napokon elhangzott, *Két Aranysárkány* (Egyed 2007) című előadása tanulmányváltozatának első jegyzetében Ilia Mihály irodalomtörténésznek mond köszönetet, amiért az „felhívta a fegyelmét” a regényvál-

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (*Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*) című projektuma keretében készült.

tozatra, „*az ifjúságnak szóló Aranysárkányra*” (i. m. 316). Tehát nemcsak a megcélzott olvasói réteg, az érettségiző ifjúság körében maradt megjelenésének aktuális idejében és manapság is visszhangtalan olvasmány, filológus körökben is jobbra ismeretlen: radikálisan csonkolt, a tragédia kifejlésének logikai összefüggését megbontó, olyan érdektelen munka, ami ellentmond Kosztolányi Dezső ifjúsági irodalomról alkotott elképzeléseinek is. Bíró-Balogh Tamás a két változatot összehasonlító tanulmányában felveti annak lehetőségét, hogy a „soha nem volt” anyagi gondokkal küszködő Kosztolányi kényszere húzódik a furcsa elhatározás és átdolgozás mögött (Bíró–Balogh, internetes forrás).

Az ifjúságiregény-változatban – a Hilda-epizód elmaradása miatt – teljes egészében megbomlik Novák Antal lelki összeomlásának – egymást kiváltó – fokozatokra épülő logikai menete, ezért ez az *Aranysárkány* oktatáspedagógiai szempontból sem megközelíthető alkotás – Novák Antal nevelői és tanári összeomlásának történetét, mint a nevelődési és fejlődésregény visszajaként értelmezett műfaji konstrukciót, csak az eredeti változat alapján vizsgálhatjuk.

2. A regény szimbólumvilága

„*Az Aranysárkány egy felnőtt és egy serdülő élet-halál küzdelme, ahol a felnőtt elbukik, bár a társadalmi konzekvenciák szerint köztisztelőben álló, hagyományos (tekintélyelvű) tanári szerep a vérévé vált*” (Egyed 2007, 308) – olvashatjuk Egyed Emese hivatkozott tanulmányában. Ez a megállapítás az átdolgozott *Aranysárkányra* vonatkozóan kétségkívül igaz. Az eredeti változatnak azonban egyik szintje – tehát sem narratív, sem nyelvi, sem tropológiai, sem hermeneutikai struktúrája – sem felel meg a jelölt sémának: Novák Antal Liszner Vilivel való konfliktusa csak az egyik komponense annak a „harc”-nak, amelyet a tanár egy alaktalan, ezért – a serdülő lázadásánál – sokkal kiismerhetlenebb, megfoghatatlanabb, ezért legyőzhetetlen rémmel vív. Az átdolgozott változat – leegyszerűsítve természetesen – azt a dilemmát veti fel, hogy egy hagyományos nevelési–oktatási elveken, begyöpesedett módszereken alapuló iskola képes-e a tanulóifjúság erkölcsi és humánus nevelésére – illetve annak elbeszélése, hogy miképp, és miért nem. Épp ezért egy olyan műfajtipológiai sorba illeszthető, mint az iskolaregényeknek a maradiságot leleplező változatai; Bíró-Balogh Tamás (Bíró-Balogh: internetes forrás) szerint leginkább a *Légy jó mindhalálig!*-hoz hasonlít; Egyed Emese (Egyed 2007, 309) világirodalmi szinten William Golding *A legyek ura*, a magyar irodalomban pedig *A Pál utcai fiúk* rokonának tekinti; az intermediális gondolkodás [Egyed Emesénél is] Peter

Weir *A holt költők társasága* (1989) című filmjéhez kapcsolja. Az intertextuális sor természetesen folytatható – pl. Ottlik Géza 1959-ben megjelent *Iskola a határonjával*.

2. 1. A „rém”

Noha maga Odorics Ferenc is meglehetősen durva felvetésnek tartja „*dr. Novák Antalt a vérfertőzés gyanújával (ami ráadásul a kegyeletsértés gyanúját is felébreszti) illetni*”, de úgy gondolja, a regény poétikai struktúrája felvet ilyen nyomokat: „*Ez a gyanúsítás annál inkább durva, hiszen közvetlen bizonyítékot nem ad kezünkbe az elbeszélő. Narratív tények nem támogatják ezt az elképzelést. Érdeemes azonban a regénynek arra a poétikai sajátosságára felhívni a figyelmet, amely formszervező elvként, azaz interpretációs stratégiaként képes működni az Aranysárkány olvasásakor. Ez pedig az utalásos, kihagyásos, az olvasó számára felfejthetetlen deiktikus működés, a titok poétikája*” (Odorics 2007, 132). Meglátásunk szerint a regény motivikus/szimbolikus jelentésrétege is alátámasztja ezt a feltevést. A motivikus összefüggések, az utalások, szimbólumok világában felbukkanó, kezdetben alaktalan, megfoghatatlan képződmény (érzés, hajlam, szenvedély) ugyanis lassan „átcsúszik” nyelvi alakzatba; öngyilkossága előtti utolsó víziója során Novák meg is nevezi: „*rém!*” (Kosztolányi 1983, 267). Az egyszótagos főnév hangalakja és hangulata még ritmikai értelemben is összezseng egy korábbi, ugyancsak monologikus beszédhelyzetben (amikor megveretése után hazaér) elhangzott, ismételt névszóval/névmással: „*Én.*” (i. m. 193). Odorics szerint: „*az egyenes beszéd fokalizációs ereje vallomásszerűen arra utal, hogy Novák meghasonlott önmagával. Meghasonlott, mert érzékelte magában a Másikat, az ösztönlényt, a vágy forrását, a rémet, amely incestusra is képes*” (Odorics 2007, 131). Természetesen Novák Antal nem követte el a vérfertőzés bűncselekményét: az adott világ polgári keresztényi erkölcsi rendjében azonban nem állt más megoldás rendelkezésére (pedig a természet-, a pedagógia-, a jog- és orvostudomány révén is kereste a gyógyírt), mint az önmegsemmisítés. Eddig a szintig különböző stációkon, bonyolult motivációs hálózaton, a felismerések szimbolikus nyelvi színterein át jut el a főhős, s a nyomában keletkező értelmezésig/megértésig a befogadó.

2.2. Sár és por

Sárszeg világa önmagában is különös; az egyszerű természeti jelenségek (pl. a tavasz érkezete) is másképp képződnek, történnek meg, mint máshol. „*Ebbe a déli városkába előbb érkezett a tavasz, mint egyebüvé. Áprilisban leesett egy forró zápor, megmosdatta a fasudarakat, porhanyóvá tette a göröngyöket, s a ködben füstölt a termékeny élet. Aztán megeredtek a hajtások, a vetemények, a rügyek tokjából egyetlen éjszakán kibomlottak a lombok, összegöngyölt, zöld*

selyemkendők módjára, melyeket hirtelen kinyitnak, és meglobogtatnak a szélben” (Kosztolányi 1983, 7). Másrészt ugyanez a város már a nevében is jelzi az alföldi lét determinatív erejét, röghöz, sárhoz, porhoz kötött kisszerűségét: „*Körös-körül Sárszeg laposan, lepényszerűen terpeszkedett el a homokon*” (i.m. 9). A sár és por képzetét a Kosztolányi-opus és a teljes vajdasági magyar irodalom alakulástörténete (Szenteleky Kornél prózaírásától a kortárs vajdasági irodalomig) jelentésként értelmezi: egy irodalmi reprezentáció önreflexív metaforája. Novák Antal munkájának kudarcát magyarázza az alföldi tájban rejlő kisszerűséggel és csóddal (Bence 2011, 32): „*Fiatalabb korában jóról és nemesről prédikálva diákjainak, a földműveshez hasonlította magát, ki a magot elveti, s gondoskodik, hogy alkalmas talajra találjon. Csakhogy a mag vagy televényre hullik, vagy sziklára. Ha jó földre esik, akkor minden közvetítő nélkül megfog, a szél is elröppenti oda, és ha rossz földbe kerül, akkor a legjobb földműves se tehet semmit. Fölöslegesnek ítélte munkáját. Amennyiben pedig többre vállalkozott, kudarcot vallott...*” (Kosztolányi 1983, 281).

A sár és por világának érzelmi/indulati lezorítottságában azonban ott munkál a „természet lázadása”: az ünnepi kavalkád, a szenvedély, a láz és a lázadás. A történet a városerdei majális, a természet antropomorf (Odorics 2007, 127) képével indul. A kényszerű rend mögött feszülő indulatokról tehát már azelőtt tudomást szerzünk, mielőtt Novák Antal „belépne” e képbe: „*vad kirándulók érkeztek, rohamcsapatokban estek az orgonabokrokra, s egy szempillantás alatt letarolták. Gyerekek másztak a fákra, madárfészket csenni. Bokrok fecsegték embernyelven, fák gondolkoztak emberagyvelővel, s a kövekben is emberszív dobogott. Emberek lüktettek mindenütt, elhozva a természethez a vágyat...*” (Kosztolányi 1983, 12).

Sárszegen egy igencsak alacsonyrendű szóbeli forma, a pletyka tartja fenn Novák elhunyt feleségének emlékét: „*Azt beszélték, hogy az utolsó években nem szerette az urát, mindenkivel udvaroltatott, s egy fiatal orvossal, kit a szanatóriumban ismert meg, viszonya volt. Hogy mi ebből az igaz, azt senki se tudta. A fiatal orvos az asszonyt halálos ágyán többször meglátogatta, de pár évre ő is meghalt*” (i.m. 42). Hogy Novák felesége nemcsak egy „Bovaryné-szerű” (Egyed 2007, 313), tehát a korabeli (és képmutató) erkölcsi normák szerint könnyelmű asszony volt, hanem alakját valamiféle ködszerű titok is belengi, az is sejteti, hogy a tanár nem kedveli Flóri nénit, felesége barátnőjét, mert „*kellemetlen emlékeket ébresztett benne, s biztosra vette, hogy sokat tud arról a fiatal orvosról, kire nemegyszer gondolt. Leányát nem szívesen látta vele együtt. Közönséges pletykafészeknek tartotta*” (Kosztolányi 1983, 45). Mit tudhat még Flóri néni azon kívül, hogy barátnőként nyilvánvalóan beavatottja volt Novákék házassági (tehát Novák férji/férfiúi) kudarcának? Nem tudjuk meg, viszont beszédes mozzanat, miszerint Hilda az anyja fénykép alapján megrajzolt portréját – noha csak benyomásait

fogalmazza meg: „szája [...] kinyílt, mintegy egy másik száj után. [...] Szeme forrón, és mélyen sötétlett, de minden őszinteség nélkül, s szemöldökei az orrtőn összeértek. Fejét [...] hátravetette, s valami távoli felé nézett, az anya és feleség rejtett bánatával” (i.m. 55) – szenvedélyesnek, titokzatosnak látja, míg Novák „nem bírt rátekinteni, s mikor másoknak mutogatta, pár kegyeletes szót szólva a földre sütötte szemét” (uo.). Ugyancsak rejtett jelentése van az asszony kedvenc zongoradarabjának, Chopin *Esz-dúr nocturne*-jének, „melyet a megboldogult gyakran zongorázott, s halála előtt egy héttel is ennél hagyta nyitva a hangjegyzetét” (i.m. 128). Hilda, aki nem volt még tízéves sem, amikor anya nélkül maradt, ösztönszerűen érzi, szubtilis természete megsejteti vele, Novák nyilvánvalóan tudja, a befogadó megfejtheti e jelentéseket. „Ködszerű mélaság áradt a szobára a nocturne-ből, olyan fájdalom, mely régi volt, úgy rémlett, az embernél is régibb. Novák a karosszékben hallgatta” (uo.). A tanár háttérből sötétlő alakja, majd a zongorázást követő csillagokba nézés parttalan vágyálmokat (a távoli bolygókra utazni!) ébresztő jelenete, a hold téralakzatai (pl. Kétségbeesés Völgye) nevéből áradó negatív hangulatok az első hangsúlyos jelzései a felszín alatt tobzódó indulatoknak. Férfi szerepének kudarcélménye Novák Antal öngyilkossággal végződő lelki összeomlásának – a három közül – első lépcsőfoka. Szinte biztos – s ezért nem hiteles az *Aranysárkány* ifjúsági változata –, hogy csak a Liszner Vilitől és barátaitól elszenvedett verés és megalázás miatt Novák nem végzett volna magával – miként nem lett öngyilkos Fóris, az élet- és fiatal-ságellenes (sőt, szadista) indulatoktól eltorzult lelkű latin és görög nyelvtanár sem, mivel egy helyütt a narrátor is kifejti, Sárszegen nem is példátlan atrocitás, ami Novákkal (és korábban Fóris-sal) történt; volt tanár, akit kövel dobtak meg, másuknak leverték a kalapját.

2.3. A sárkány

A regény szimbólumvilágában természetesen nagyon hangsúlyos elem a címben kiemelt „sárkány” – aminek hangalakja ugyancsak magában hordozza a sár képzetét (Szilágyi 1996), jelentése pedig a „szörny(eteg)”, a „rém” fogalmkörét. Manifesztatív képi megjelenése a regény szimbolikus jelentésrétegének – a pisztolylovás mellett – indító momentum: a majálistozó harmadikosok papírsárkánya a város fölé emelkedő jelkép (itt még egyfajta fiatalos hév és szabadságvágy kifejezése). A diákok az iskolába is behozzák, és egy fához rögzítik; Fóris jellemzően fegyelmezetlenséget, szabálysértést lát benne, és agresszióként megnyilatkozó szorongást vált ki benne a látvány; Novák – itt még – természettudományos keretet ad a jelenés magyarázatának: Franklin villamossági kísérletét meséli el vele kapcsolatban. Elhangzanak azonban – egy tréfa keretében – az első baljós utalások is. Novák mondja Fórisnak, miszerint a „sárkánynak nincs arca”, de „nem esz meg bennünket. Nem olyan sárkány ez”

(Kosztolányi 1983, 19) – azaz nem olyan arctalan sárkány(rém), mint amilyen az ember lelkében lakozhat... Ennek a sárkánynak a képe villan fel előtte, amikor öngyilkossága előtti lelki tusáját vívja a tanári szobában: „*tekintetét egy pontra szögezte, kereste a sárkányt, melyet fölengedett az iffúság, de az elröpült, magával vitte mindenét*” (i.m. 282). S ennek a papírsárkánynak patinává „aranyozódott” emléke merül fel az események után sok évvel Csajkás Tiborban is, amikor egykori vetélytársa, Huszár Bandi meglátogatja vidéki birtokán, ahol Novák Hildával elvonultan él. „*Az aranyásárkány. Maradj, maradj. Emlékszel? Mi lett vele. Vajon megvan-e még?*” (i.m. 308) – teszi fel a kérdést volt osztálytársának, aki a „*hamar elrongyolódik*” választ (i.m. 309) adja erre. Hogy ez a kép egyáltalán felmerülhet bennük, arra utal, hogy a felszín alatt semmi sincs rendben az életükben: sem Csajkás Tibor visszavonultságában, sem Huszár Bandi aranyifjúságában. Mindkettőben ott kísért a „rém”.

2.4. A ládika

Egy nap – a Liszner Vilit megszégyenítő feleltetést követően – Novák Antalnak gyalulatlan faládikát hoz a posta, amiről azt gondolja, hogy az intézet által rendelt elektrométer van benne – de abban valami más lapul. Sohasem tudjuk meg pontosan, mi érkezett, csak annyit árul el az elbeszélő, hogy ocsmányság. Lehet bármi – az átdolgozott változatban: döglött patkány. Ez azonban csak vásott diákcsíny. Novák számára sokkal felzaklatóbb valamit tartalmazott a küldemény. A jelenetnél jelen levő iskolaszolgát arra szólítja fel, hogy nyissa ki az ablakokat, mert „*nem lehet megmaradni*” (i.m. 132), tehát kellemetlen szagú, bűdös dologról, valamilyen ürülekről is szó lehet. De a légszomj következhet Novák feldúlt idegállapotából is. Odorics (Odorics 2007, 132) felveti annak lehetőségét, hogy esetleg csak hat betű, az ABJEKT szó lapult a ládikában. Ez azért nem valószínű, mert a bonyolultabb képzetársításokra képtelen Vili – később megtudjuk tőle, hogy ő küldte az inkriminált küldeményt – túlságosan is tájékozatlan és tanulatlan, miként büntársai, Próféta és Bélus is műveletlenek az idegen szó jelentéseinek ismeretéhez. Csak konkrétumokban tudnak gondolkodni – Fórisnak pl. kenderkötelet küldtek. A jelentését a tanár fejti ki: „*hogy akasszam föl magam*” (Kosztolányi 1983, 223). Novák rejtett, kulisszák mögött tobzódó személyes drámája mindenesetre Liszner Vili megalázását követően – a Pandóra-szelencére reflektáló jelentéssel –, a faládika felnyitása után kerül ki a magánéleti keretek közül, és vesz katasztrófális irányt. (Lehet ugyanakkor egy elnagyolt következtetéseken alapuló, kevés tény alátámasztotta, de lehetséges elképzelésünk is: Liszner Vilinek ugyan nem lehet tudomása az abjekció fogalmáról, de házitanítójának, a rendkívül okos és értelmes Glück Lacinak igen. Megeshetett – amennyiben Nováknak tényleg az *abjekt* szót küldték –, hogy Vili tőle hallott róla, s hogy a zsidó fiú – aki az egyetlen

a diákok közül, aki a merénylet után is meglátogatja tanárát – szánakozó ragaszkodása lelkiismereti okokra vezethető vissza.)

2.5. *A pisztolylövés*

Kétszer dördül el fegyver a történetben: egyszer Liszner Vilié a városerdei futóverseny alkalmával mint startot jelző eszköz, illetve Novák Antalé öngyilkossága pillanatában, amelynek dördülését Gergely iskolaszolga hallja meg. De mintha felcserélődtek volna a pisztolyok. Novákot – legalábbis képletesen – Liszner pisztolya ölte meg. Önvédelmi célra – illetve torz vágyainak képzeleti kiéléséhez Fóris is fegyvert tart: „Lelövöm őket, mint a kutyákat” – mondja, miközben nyilvánvaló, hogy az afrikai négekkel, „emberevőkkel” azonosított „haszontalan kölykök”-re (Uo., 226) gondol. Rajtuk kívül – az események utáni „utóéletében” – Csajkás Tibor jár puskával saját birtokán – fogolyra és szalonkára vadászni, de ez már csak úri passziót („*vidám vadásztársaival tért haza, kiknek vacsorát adott a közös zsákmányból*” [i.m. 297]) jelent. A regény első mondatában megnevezett történés („*A pisztoly eldördült*” [i.m. 5]), noha e ponton még nem tudjuk, igazából kettős színtéren indítja el a cselekményt: az előtérben, azaz Sárszeg nyilvános polgári és iskolai életében, másrészt a személyes létterek viszonylatában.

2.6. *Kígyó és farkas*

Amikor Novák rajtakapja Csajkás Tibort, amint kiugrott Hilda ablakán, „*percekig farkasszemet néztek: két férfi*” (i.m. 86). Kettejük közül az arisztokrata neveltetésű Tibor a higgadtabb, s csak az ő magatartása inti önmérsékletre a tanárt. Miért, mit tenne Novák? Legszívesebben „*végigvágna [végigvágthatott volna] arcán a botjával*” (uo.)? Miként nem sokkal később – igaz, hogy kegyeletsértő hazugság, hamis eskü miatt – szájon vágja Hildát. Vita közben „*úgy rémlett, hogy egy szörnyel birkózik, mely erősebb nála, s kijátssza őt, elsiklik ujjai közül*” (i.m. 102). Amikor magára marad, Novák „*kellemetlen érzéssel állt a szalonban*”, és „*ki-mondhatatlan szégyent*” érzett (i.m. 104). Nem tudjuk biztosan, hol és kiben rejlik ez az alak-talan szörny.

Végso lelki tusája során, amikor leszámol életével, elsősorban szülői és tanári, tehát nevelői kudarcát nevezi meg: „*formálni akarta az életet, mely végtelen és esztelen, tulajdon gyermekében és mások gyermekeiben...*” (i.m. 281). „*Az életet csak lázzal lehet élni, mint Hilda és Tibor, vagy erőszakkal mint Liszner Vilmos*” (uo.) – állapítja meg, s ebben az erőszakos világban Hildát kígyónak, Vilit farkasnak láttatja. „*A nő, kit szépségnek hisznek, alattomoság, a férfi, akit erőnek hisznek, a durvaság. Hilda az utolsó pillanatig kedveskedett vele, mielőtt*

*elhagyta. Liszner Vilmos előzően legalább fenyegette. Melyik a szebb, melyik a jobb? Kár ezen töprengeni. Kígyó vagy farkas, mindegy. Háládatlanok, de ez az életrevalóság háládatlan. A háládatlanság a törvény. Nem haragudott már rájuk, lelkében megbocsátott mindhármuknak” (uo.) Amikor kezébe veszi a pisztolyt, úgy indul el az ajtó felé, „mint aki valakit üldöz, egy láthatatlan ellenséget, kifelé igyekezve, s ott közvetlenül a küszöbön, a nagy vas-kályha mellett a csövet magára fordította” (i.m. 283). Némi patetikával mondhatjuk: megölte a szörnyet... Az *abjekt* szó, amelyet – esetleg – az az ominózus ládika rejthetett, társadalmi és kulturális önmagából kivetkezett lényt, akár farkasembert (Ábrahám–Török 2007, 23–48) jelenthet.*

3. „Ellen”-nevelődési és (vissza-)fejlődésregény

Sárszeg porlepte üvegbúra-szerű világában igazából semmi sincs – csak látszólag van minden – rendben: „szinte semmi sincs a helyén” (Odorics 2007, 133); senki sem azonos önmagával, sőt szellemi értelemben mindenki fogyatékos. A recepció nem igazán tudott mit kezdeni az *Aranysárkánynak* az öngyilkosságot követő eseményeivel, Hilda és Tibor későbbi életének leírásával – ezt leginkább feleslegesnek vélte. Pedig sok minden ennek a konfesszív jellegű résznek köszönhetően válik teljessé és érthetővé: magatartások leginkább. Huszár Bandi és Csajkás Tibor a gimnáziumi évekre, tanárookra és diáktársakra való emlékezése révén mindenkiről, még a mellékszereplőkről is kiderül, hogy egytől egyig álarc mögé rejtik/illetve rejtették igazi énjük, vagy titkolják/titkolták hendikepjük. Ábris igazgató merevsége alacsony származását – hogy az apja béres volt – rejti, Fóris világgyűlölete és agresszív viselkedése mögött a szemidegsorvadástól és a következményeként kialakuló (később be is következő) vakságtól való félelem húzódik. Nyerge Lázár kapzsiságát és irigységét, Bíró Gyurka szenvedélybeteg léhaságát nem tudja legyőzni.

3. 1. Huszár Bandi

Hamvas arcú, tipikus szépfiú, akit külleme predesztinál – három bátyjával együtt – a nőcsábász szerepre. Novák tudja, hogy Hilda vele is udvaroltat, s ez „gondolkozóba ejtette” (Kosztolányi 1983, 64). Felületes neveltetésének és természetyszerű kamaszviselkedésének következtében – igaz, közvetett módon –, de elindítja, kiváltja a Novák személyes katasztrófájához vezető lavinát. Tapintatlan udvarlóként – Tibort provokálva – elárulja, hogy ismeri Novák osztályozási kódjait, aminek kulcsát csak Hildától kaphatta meg. Szerelmes levélkét mutogat, amelynek külalakja alapján nyilvánvaló, hogy a lány írta neki. Amikor Tibor sértetten távozik

az együtt tanulók társaságából, „*csúnya, vad röhögés*” (i.m. 79) kíséri. Tibor ezek után megy el – Novák tilalma ellenére – a lányhoz tisztázni az ügyet, marad nála késő estig, s kapja rajta az apa, amint az ablakon távozik. E számára megrázó események, a fiúval való szóbeli leszámolás, és a lányával való veszekedés után kerül sor a gimnáziumban arra az ominózus fizika és mennyiségtan órára, amelyen megszégyeníti a tudatlan és öntelt Liszner Vilit, viszont majd tettelegességbe forduló dühét nem a fiú nem tudása, hanem az a mozzanat váltja ki, hogy meglátja, amint Huszár Bandi Vili felé mutatott mennyiségtan könyvében nem a kért lecke, hanem lányának fotográfiája lapul – a helyi fényképész jóvoltából juthatott hozzá. De Hildától is kaphatta. Novák e látvány hatására – miként a leányával folytatott vita során – teljesen kiborul: „*azzal jártam kezdett, izgatottan, le-föl, a padok között. Megkerülte a dobogót, újra visszament Liszner elé, a hetedik padhoz. Női nevek, geometriai idomok, trágár ábrák. Gyűlölettel nézte végig a számárpadot. Utálta ezeket a kormos, fekete kamaszokat, ezeket a kanokat, kik nem iskolába valók, csak a levegőt rontják. Egész testében reszketett. És talán tettelegességre is vetemedik, ha meg nem pillantja a feléje nyúló kezek sokadalmát...*” (i.m. 121).

Huszár Bandi – mint már sikeres ügyvéd – meglátogatja Tiborékát a Fertő-tó partján elterülő birtokukon. Nem egészen világos látogatásának célja. Mit akarhat ez a – felnőttként is csak felületes viszonyokban élő – férfi valamikori vetélytársánál, aki feleségül vette imádatuk/rajongásuk tárgyát: Hildát. Az asszony incselkedő kérdésére, hogy mikor nősül meg, kétértelmű választ ad: „*Elvégzik azt helyettem mások*” (i.m. 302). Egy pillanatban arra gondol, „ *esetleg ő lehetne Tibor helyén*” (i.m. 301), s „*folyton Hildára meredt*” (i.m. 303), de amikor az asszony ránevet, nem viszonozza. Lefekvéskor Tiborra gondol „*érthetetlen szeretettel*”, úgy véli „*jót tett vele*”, amikor elutasította az asszony közeledését. „*Akivel jót teszünk, azt később megszeretjük*” (i. m. 309). Érthetetlen szeretete valójában az önsajnálát és a szánalom egyvelege: a múlt időről beszélgetve „*a sok nőre gondolva, aki körülvette és elment*” (i.m. 308) sóhajt fel, de Tibor ekkor mondja: „*jobb volt akkor*” (uo.). Mit ért meg Huszár Bandi? Feltehetően azt, hogy noha Tiboré lett Hilda, ő sem teljesen boldog, sőt elégedetlen az életével – bár megeshet, hogy egyszerűen csak a múlt fiatalság érzésére váltotta ki Tiborból ezt az aligmondatot. (Vagy egy nem valószínű, de lehetséges ok: arról szeretne bizonyosságot, hogy a kis Tóni valóban Tibor, s nem az ő gyermeke. S ezt feltehetően meg is szerzi, hiszen Tibor példás, szerető apának bizonyul.) Huszár Bandi a történet végén még egyszer képbe kerül, ami azt bizonyítja, hogy Hildát mégiscsak foglalkoztatja régi viszonyuk. Karácsonykor anyja egykori barátnője, a modoros és szerepjátszó Flóri néni látogat hozzájuk, s magával hozza leánykori barátnőjét, Lenkét, akiből „*szeles, eleven polgárasszony lett*” (i.m. 309), egy vasúti mérnök felesége. Hilda azt kérdezi Flóri nénitől, hogy „*Huszár Bandi nem házasodik-e már*”,

s azt a feleletet kapja, hogy „*eszébe sincs, az egyelőre csak udvarol, főképp színésznőknek*” (i.m. 310). Lenke abbéli sértődöttségéből viszont, hogy „*színésznőknek nem udvarol*” (uo.), arra következtetni, hogy neki (vagy neki is) udvarol.

3. 2. *Csajkás Tibor*

Egy született grófnő és egy császári ezredes fia: finom, arisztokratikus neveltetésben részesül. Talán túlságosan is rendezett, kifinomult, ezért rideg, (apja korai halála miatt) érzelemmentes, szenvedélytelen családi légkör veszi körül. Nem csoda, hogy rabul ejti Hilda érzéki, lázasan szenvedélyes, a korabeli erkölcsi normáknak, s a szülői parancsnak fittyet hányó magtartása, szerelmi rajongása. Tibor a „tanárkisasszony” Hilda számára igazából előnyös „parti”, ezért még a korabeli erkölcsi és szokáskultúra szempontjából is érthetetlen Nováknak a fiatalok kapcsolatát erősen korlátozó, majd tiltó magatartása. A fiúval való – meglehetősen fölényes és durva (igaz, hogy Tibor és Hilda súlyosan megszegtek minden létező viselkedésnormát) – beszélgetése során Hilda betegségére apellál, amit Barabás doktor neuraszténiának diagnosztizál; Tibor (aki ismeri a teljes valóságot, azaz, hogy a lány gyermeket vár!) ugyanezt „kis idegesség”-nek nevezi, Novák pedig „nagyon ideges, [...] nyugtalan és képzelődő” (i.m. 90), beteg magatartásnak. Fölszólítása, miszerint a fiúnak vele együtt kötelessége „megmenteni” a lányt, ezért többet semmilyen körülmények között sem találkozhat vele, nemcsak hiteltelen, hanem lelketlen és önző gondolkodásról tanúskodik, tökéletes demagógia. Ugyanis nem kell sem orvosnak, sem pszichológusnak lenni ahhoz (Nováknak pedig igen gazdag nevelői tapasztalata kell legyen!), hogy az anyátlan, ezért érzelmi fogyatékkal, magányosan nevelkedett, az érzéki vágyak kielégítésében (pl. édességmajszolásban, nassolásban), spirituális játékokban (pl. asztaltáncoltatás), és a szerelmi kalandok hajszolásában (ezért van, hogy Tibor mellett Huszár Bandival és más fiúkkal is udvaroltat) kielégülést remélő Hilda számára a férjhezmenés megoldás lenne, amit többször maga is megfogalmaz: „*Apus, adj férjhez!*” (i.m. 104) Mi több, Novák nagyon is jól érti a történeteknek ezt a vetületét: „*az árva gyerekek jobban szeretnek, mint a többiek, korán akarják a családot, az újat a régi helyett, a csonka helyett a teljes jót. Megértette őket*” (i.m. 93). Csakhogy túlságosan magaszerető, önző ahhoz, hogy „elengedje” Hildát magától, másrészt saját szerelmi kudarca miatt nem hisz benne, sőt megveti a szerelmet. Valósággal kigúnyolja a fiatalok érzelmeit, holott (bár a fiú szeretné, nem meri őszintén feltárni érzelmeit) nyilvánvaló, hogy a fiú nagyon szereti a lányát.

Tibor is megfelelő apakép hiányában nevelkedett, tanárához és szerelme apjához való viszonya ezért ambivalens: megfellebbezhetetlen tekintélyként tiszteli, az apját látja benne (Hildához való viszonyuk szintjén szinte azonosul vele: „*Mennyit szenvedhetett szegény a lánya*

miatt. Talán ő maga sem szenvedett ilyen nagyon...” [i.m. 91]), másrészt őszinte, nagy szenvedéllyel szereti Hildát: „...a rosszságát is szereti, a betegségét is...” (uo.). S ez az a kulcsszó, amit a hideg agyú Novák sohasem érthet meg: a lányt nem büntetni és elzárni, birtokolni és megmenteni kell, hanem csak önmaga valójában szeretni és elfogadni.

Amikor Tibor megszökteti a lányt, tulajdonképpen azt az egyetlen dolgot teszi, amit tehet. Novák elutasítása lehetetlenné tette a hagyományos lánykérés és eljegyzés esélyét, másrészt a lány (számtalan utalás történik rá) már teherbe esett: sokkal nagyobb a tét, miként azt Novák megvető fölényével gondolná. Sőt Tibor igen tisztességesen jár el, s nagy lelki erőről tesz tanúbizonyságot, amikor az anyjához viszi Hildát, s átlátszó történetecskék helyett feltárja előtte a valóságot. Noha a korabeli (sok szempontból képmutató) erkölcsi rend elítélte a házasság előtti nemi életet, s az ilyen lányt megesettnek, kompromittáltnak tekintette – számtalan eset, házassági és születési anyakönyvi kivonat tanúsítja –, nem is olyan ritka jelenség. Kettejük közül Tibor az előkelőbb származású, és messzemenően vagyonosabb Hildánál. A művelt grófnő átlátja és megérti a helyzetet, lehetővé teszi, hogy a fiatalok megesküdjenek, és Hilda törvényes kapcsolatban szülje meg gyermekét. Épp ezért érthetetlen Novák reakciója, amikor elutasítja a már legalizált kapcsolatot is. A grófnőnek úgy ír a lányról, mintha értéktelen kacat volna („azonnal indítsa útnak” [i.m. 170]), majd pedig, amikor a grófnő tájékoztatja, hogy „hazamennie ... lehetetlenség” (i.m. 171), nem akar többé tudni róla. Vagyis Novák nem szerető apaként, hanem féltékeny férjként viselkedik.

3.3. Novák Hilda

Még a megjelenített korszak gondolkodása értelmében is épphogy a felnőttkor határára érkezett, majdnem kislány. Amikor apja társaságba, vagyis délutáni uzsonnára viszi valamelyik tanártársa otthonába, már nem ültetik a macskaasztalhoz, de nem is üdvözlik felnőtt nőnek kijáró tisztelettel. Lelki értelemben nagyon is kislányos, sőt, kissé infantilis, ami anyátlan árvaságával magyarázható. Novák ezt törvényszerű jelenségnek fogja fel: „az anyátlan lány elhanyagoltsága volt ez, kire akárhogy is ügyelnek, rendetlen. Novák ezt rég megfigyelte. Hilda már akkor lerongyolódott, mikor boldogult felesége megbetegedett, s egyik szanatóriumból a másikba került” (i.m. 39). Mintha nem is igyekezne ezen változtatni – sem iskoláztatására, sem arra nem fordít figyelmet, hogy alkalmas nevelőnőt találjon számára. Igaz, megtudjuk Hildáról, hogy „valaha művészi zongorázta Bachot, Beethovent, de ritkán gyakorolt” (i.m. 54), arra viszont nem derül fény, hogy ezt a tudását honnan szerezte; járhatott valamilyen polgári leányiskolába, lehetett magántanuló, de azt is feltételezhetjük, hogy zongoratudását édesanyjától – „aki szépen énekelt, zongorázott” (i.m. 41) – szerezte. Tibort viszont épp a

lány e természetes rendetlensége, kendőzetlen nyíltsága, ösztönszerűsége ragadja meg. Hilda, mert magányosan, aktív női minta nélkül nőtt fel, nem ismeri a polgári szerepjátszás formáit, utálja és leleplezi a képmutatást, érzelmeit azonnal és gátlás nélkül fejezi ki. Természetes intelligenciája révén gyorsan kiismeri és kihasználja a környezetében élők gyengéit, „*megvetette az embereket, lenézte a felnőttek megfigyelőképességét, és úgy látszik neki volt igaza*” (i.m. 50).

Következetlen, rapszodikus, dacos magatartása egyértelműen neuraszténiának minősül, de jellemző, hogy ezt a diagnózist a női lélek, egyáltalán a lélek kérdései iránt érzéketlen Barabás katonaoorvos állítja fel, akinek többek között az a feladata, hogy a szimuláns bakákat leleplezze. Nováknak, hogy lányától egyrészt a szeszélyes, pletykás, de egész lényével életigenlő Flóri nénit, másrészt a szerelmes Tibort is eltiltsa, kiváló hivatkozási alapul szolgál Hilda „idegessége”, amit éppúgy betegségnek minősít, mint az ábrándozást. „Ábrándos asszony” – néhai feleségével kapcsolatban is gyakran elhangzik, akiről valójában nem tudjuk meg – csak a kontár rajzoló által készített „lázrózsás” portré alapján következtetünk rá, hogy tudóvész vitte el. Lehetett akár az idegszanatórium betege is, s az arcán mutatkozó „tűzrózsák” a szenvedély rózsái... Környezetének (így az uzsonnákon megtisztelt tanárfeleségeknek) véleménye szerint Hilda „*egész az anyja [...]. Az anyja vére*” (i.m. 62). Hilda magában az apját vádolja anyja korai haláláért, miként vélhetően a konyhában elvonultan élő, még a fiatalasszonnyal a házba került Mari szolgáló is, akinek „*bálványa még mindig a régi nagysága volt, ki szépen énekelt, zongorázott, és meghalt fiatalon*” (i.m. 41).

Hilda mellett alig van olyan szereplője a regénynek (talán még Liszner Vili), aki nem játszik szerepet, aki őszinte önmagát adja. Szerepe nélkül elképzelhetetlen Novák nevelői csődje és személyes tragédiája. A lányát tulajdonának tartja: „*a legkedvesebbre tekintett, ki az övé*” (i.m. 39). De ez a „legkedvesebb” csak Hilda vegetatív lényként elképzelt valójára érvényes: a hízelkedő kislányéra, az anya helyett Chopin *Esz-dúr nocturne*-jét játszó leányéra, s nem az érzéki, a maga boldogságát makacsul kereső és követelő felnőtt nőre. A fiatalok szökését követően Pepikénél tett látogatásakor is csak a nevelői becsületére és saját magányára gondol, s egy pillanatig sem a fiatalok akaratára, vágyaira vagy boldogulására. „*Igen – folytatta Novák – itt hagyott. Egy szó nélkül. Hilda. Az én Hildám*” (i.m. 165). Majd a lány hiányát metaforikus értelemben is bizonyítandó mondja, miszerint „üres az ágya” (uo.), miként – tehetjük hozzá – az asszonyé is az már hét éve... Ezeket az „ágyakat”, „sem a megboldogult asszonynak, sem Hildának az ágyát” nem akarja megbontani a helyükre került Pepike, amikor a dolgozószoba melletti díványon ágyaz meg magának.

Novák a történet idején – noha diákjai olykor „*öreg*”-nek nevezik – negyvennégy éves, még az adott korszak felfogása értelmében is legfeljebb csak korosodó, vagy javakorbeli férfi. Feltűnő ugyanakkor, hogy nincs női társasága, sem nőismerősei – az özvegy és tartalmas társadalmi életet élő, az életet mindenestől szerető és elfogadó Flóritól, elhunyt felesége barátnőjétől valósággal viszolyog, közönséges pletykafészeknek tartja, holott nem (csak) az. Felesége aranyrámás portréjától szinte retteg, nem mer ránézni. A dolgok logikája inkább azt kívánná, hogy haragudna, vagy megvetné. Novák talán hibáztatja magát – nem tudjuk miért. Öngyilkossága előtti vívódása során ismét felveti magában Hilda hűtlenségét, hogy „*elhagyta*” (i.m. 281). A végső leszámolás pillanatában azonban már csak önmagára haragszik, „*kitől legtöbbet szenvedett, erre a buta gépezetre, melyet végre meg akart állítani*” (i.m. 283).

3.4. *Liszner Vili*

Novák Antal lelki összeomlásának – felesége hűtlensége, Hilda távozása mellett – harmadik stációja a Liszner Vilitől és társaitól elszenvedett verés. Nem tudom – nem foglalkoztam vele behatóan – bizonyítható-e a csak Liszner-konfliktusra visszavezethető öngyilkosság az átdolgozott változatban. Előzetes meglátásom szerint: nem. De ez egy másik regény és egy másik tanulmány.

A felületes séma szerint Liszner Vili jómódú, öreg és túlságosan engedékeny szülők gyermeke, akik a fiú fizikai/testi igényeinek kielégítése mellett megfélemeznek a szellemi pallérozottság fontosságáról, s – fegyelmezés, tanulásra biztatás, vagy büntetés helyett – megvásárolják számára – már akinél tehetik – az átmenő osztályzatokat. Viliből ezért egy erősza-kos, fölényes, de meglehetősen ostoba fiatalember lesz. Csakhogy ez nem egészen így van.

Tény, hogy Vili némileg elkapatja magát sportsikerei okán, s – mert minden könnyen az ölébe hull – nem ismeri meg az igazi küzdés lényegét (erre vezethető vissza későbbi sikertelensége), valóban kissé korlátolt felfogású, de nem kifejezetten agresszív, ugyanakkor rendkívül érzékenyen védi személyes integritását. Az öreg Liszner küld ugyan ajándékcsomagokat a tanároknak (feltehetően más kereskedők és iparosok is megteszik; Nyerge Lázár pl. el is várja kosztos diákjainak jómódú szüleitől ezeket az adományokat), de Glück Laci személyében igyekszik házitanítót is biztosítani fiának – ami a szegény sorsú diáktárs, s mert együtt tanulhatnak, a többiek számára is előnyös megoldás. Nehezen képzelhető el, hogy egy velejéig romlott, agresszív fiatalember – mint amilyennek Novák gondolja Vilit – kezet csókolna gyámoltalan, öreg apjának. Pedig Vili ezt tiszteletből még nyolcadikos korában is megteszi.

Azt sem mondhatjuk, hogy Vili egyáltalán nem próbál meg tanulni. A számtan és a fizika tananyag azonban olyannyira formális és érdektelen feladatokra épül, hogy a nyugtalan és az

elvont dolgok megértésére képtelen fiú nem jár sikerrel: „nézte a képletet, hosszan és türelmesen. Nem volt kedve élni. Mi ennek az értelme? Csodálkozott rajta. Ki találta ki az ilyent a diákok bosszantására? Düh szorította torkát. Mint a kukacok nyüzsögtek előtte a buta számok és betűk mint a giliszták” (i.m. 65). Máskor képzeletével színesíti a számtani példatár sablonos ürességét. „Szórakoztatták a tények, az alakok, a tárgyak, s eszébe se jutott, hogy a föladatakat meg lehet, meg kell oldani” (uo.). Vele kapcsolatban is felmerül az „ábrándozás” tulajdonsága, esetében mint a kötelességteljesítés elmulasztásáért okolható magatartás. A regényt értelmező recepció többnyire Karinthy Frigyes ismert – a jelenséget a humor és az ironia eszközeivel kifejtő – novelláival állítja párhuzamba. „A jó és a rossz tanuló kontrasztív bemutatását az ifjúság ma bizonyára jobban ismeri Karinthy humoreszkiéből. A szerzői beállítás Kosztolányinál is ugyanaz: riasztó a szerepek összetévesztése, a kritikátlan engedelmesség, a fiúvá válás, a kitörési szándék elfojtása vagy letörése...” (Egyed 2007, 314).

Nem mellékes tényező, hogy arra az utolsó számtan-fizika órára, amelyen sor kerül Liszner Vili és Novák szóbeli konfliktusára, a tanár – a Hilda-ügy miatt – már eleve felzaklalt idegállapotban megy be: a rosszul felelő, felkészületlen és a matematikai–fizikai törvények megértésére képtelen Liszner esete felbosszantja („Izgatta azonban az, hogy annyi fáradsága kárba vész, s Vili mégsem érti, amit magyaráz” [i.m. 114]). A diákokat „nevelési objektum”-nak tekinti, a természettudományok szabályszerűségeire és általánosan (tehát nem személyre mérten) elfogadott nevelési elvekre, tekintélyes pedagógusok elméleteire hivatkozik mint módszerre – mint kiderül: csak formálisan, valójában nem hisz bennük. A kezelhetetlenek és formálhatatlannak bizonyuló Vili esetét mint nevelői kudarcot éli meg. Emellett komoly előítéletei vannak az intellektuális képességek helyett a testi erő, illetve a fizikai teljesítőképeség terén kiváló diákokkal szemben, mint amilyen a futóbajnok Vili is: „nem iskolába valók”-nak (i.m. 121) gondolja őket. Módszeresen megalázza a sportsikerek és a tanulói kudarcok miatt egyébként is személyiségzavarokkal küszködő fiút: kinyitattja vele a száját, hogy megnézze, nem eszik-e valamit, gúnyos megjegyzéseket fűz a fiú zavart magyarázataihoz („Mibe zavarodott bele, fiam? Hisz eddig még ki se nyitotta a száját.” [i.m. 116.]), közhelyeket pufogat („Aki nem dolgozik, az ne is egyék Aki nem tanul, az... [...] Ne tanuljon soha, hanem tudjon [Uo., 120]”), megkérdezi, mivel foglalkozik az édesapja, holott nagyon jól tudja, hogy fűszerkereskedő, de a sértés „felvezetéséhez” szüksége van erre a retorikára: inasnak ajánlja apja boltjába, majd a földekre küldi kapálni a magát bajnoknak tartó büszke fiút. Amikor Huszár Bandinál – feleltetés közben – meglátja a lánya fényképét, nem tud többé gátat szabni indulatainak, utálata felszínre tör: a Torricelli-féle úrról megjegyzi, hogy „az a maga fejében van” (i.m. 122), bikficnek, meláknak, óriásnak, Achillesnek („csak a tudása is ekkora

volna” [i.m. 123], hústoronynak és éretlennek nevezi a fiút. Vili, aki – Hildához hasonlóan – az ösztönök embere, a közvetlen érzéseit kifejezve reagál a tanár megjegyzéseire. „...*ne tessék engem nevetségessé tenni, tanár úr. Nem bírom. Nem bírom*” (i.m. 122), vagy: „*Ezt ne mondja nekem a tanár úr.*”, „*Ne tessék engem bosszantani – és fenyegetően eléje feszült*” (i.m. 123). E „fenyegető eléje feszülés”-en kívül azonban semmilyen más erőszakos gesztust nem tesz, inkább (majdnem sírva) kéri a tanárt, hogy ne alázza meg. És végig igaza van. Novák az inkorrekt, aki többé nem ügyel önnön méltóságára.

Természetesen az erőszak semmilyen körülmények között sem igazolható. Liszner Vili bosszúja is eltúlzott, értelmetlen és eléggé el nem ítéhető. Mégis az lehet az érzésünk, hogy a fiú valójában nem akarja, csak belesodródik az eseményekbe: sértett, indulatos, éretlen személységét ravasz és romlott „pártfogói”, Próféta és Czeke Bélus kihasználják saját sérelmeik megtorlása érdekében. Czeke valósággal behajszolja a végrehajtását folyton hárító és hasztgató fiút – aki nem szeretne gyávának látszani – a bűncselekménybe. Természetesen nem mentség, de a fiú igazságérzete – ha elemi szinten is –, de végig működik: folyton módosítja Próféta nagyképű hazugságait, a kegyetlenség fokozatát (kijelenti, hogy az ő nem ütötte a tanár fejét), az esemény után piszkosnak érzi a kezét, és rituálisan mosakodik, természetesen fél, és megbánja a dolgot („*Az embereket nem lehet megütni, mert mindnyájan a rokonaink, testvéreink s az öregek kicsit olyanok, mint az apáink*” [i.m. 247]), később hallucinációi és lázálmai lesznek a lelkiismereti teher alatt. Nem mellékes dolog, hogy Liszner Vilinek, ha akarna sem volna semmilyen más esélye (az adott korban ugyanis nem létezik ilyen intézmény), hogy az őt ért sérelemért jogszerű elégtételt vegyen. Huszár Bandi és Csajkás Tibor sok évvel későbbi visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy valamiféle társadalmi igazságosság szintjén mégis megbűnhődött tettéért: noha egy pesti magánintézetben leérettségizett, sportlói pályája kettétört, nem lett belőle igazán nagy bajnok.

4. Lúdas Matyi

Egyed Emese veti fel azt a gondolatot tanulmányában, miszerint „*itt a [...] Lúdas Matyi-történet is felsejlik*” (Egyed 2007, 312). Érdekes, hogy a Döbrögi báró ellen elkövetett erőszakot – hiszen maga is annak a híve – sohasem érezzük igazságtalannak, Lúdas Matyit sohasem ítéljük el, sőt, szurkolunk neki, hogy sikerüljön végrehajtania terveit: náspángolja el háromszor is Döbrögit. Miért gondoljuk azt, hogy Novák Antal, aki lelki erőszakot követ el tanítványán (néhai feleségén, lányán is), kevésbé vétkes, mint Döbrögi?

Jegyzetek

[1] Az *Aranysárkányt* Kosztolányi két magyar kiadásban láthatta. Az eredetileg 1925. február 27-én megjelent regény másodszer 1929 májusában látott napvilágot a Genius könyvkiadónál. Kosztolányi életében ez a regény többször nem jelent meg, a Révainál kiadott első életműsorozat (1936–1940) is „csak” utolsó köteteként hozza.

Aranysárkány címmel viszont még jelent meg Kosztolányi-kötet, mégpedig 1932-ben. (Bíró–Balogh: internetes forrás: <http://birobalogh.wordpress.com/2013/07/09/kosztolanyi-dezso-elfeledett-ifjusagi-regenye/>). A hivatkozott cikk harmadik jegyzetében található adat: „Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány*. Átdolgozott, ifjúsági kiadás. Jaschik Álmos rajzaival. Bp., én. [1932] Genius kiadás. 256 p. Ára egészvászon kötésben: 5.40 pengő” (uo.).

[2] „Csaknem hét évvel az *Aranysárkány* első publikált formája után, megjelent a műnek a szerző által átdolgozott, ifjúságinak szánt változata is, az évszám megjelölése nélkül. (A Geniusnál kiadott kötetet Balogh Tamás 1934-re datálja)” (Egyed 2007, 316).

BIBLIOGRÁFIA

- Ábrahám Miklós–Török Mária (2007): A Farkasember bűvös szava. In: *Thalassa*, 2007. 18. évf. 2–3. sz. 23–48. p.
- Bence Erika (2011): Kosztolányi Dezső *Aranysárkány* című regénye a térségi várostörténeti diskurzusban. In: *Hungarológiai Közlemények*, 2011. XLII/XII. évf. 4. sz. 27–35. p.
- Bíró-Balogh Tamás (2004): Kosztolányi elfeledett ifjúsági regénye. [online] [2013. augusztus 19.] < URL: <http://birobalogh.wordpress.com/2013/07/09/kosztolanyi-dezso-elfeledett-ifjusagi-regenye/>
- Egyed Emese (2007): Két *Aranysárkány*. In: Hózsa Éva – Arany Zsuzsanna – Kiss Gusztáv (szerk.): Az emlékezet elevensége. Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön. Szabadka: Városi Könyvtár, 2007. 308–317. p.
- Kosztolányi Dezső (1983): *Aranysárkány*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983. 318. p.
- Odorics Ferenc (2007): Mit rejt a ládika? (Az *Aranysárkány* elliptikus szerkezete). In: Hózsa Éva – Arany Zsuzsanna – Kiss Gusztáv (szerk.): Az emlékezet elevensége. Kosztolányi Dezső Napok a szülőföldön. Szabadka: Városi Könyvtár, 2007. 126–134. p.
- Pálmai Krisztián (é. n): A kristevai szemiotikus jelenségek és az abjekció fogalmának meghatározása. [online] [2013. augusztus 19.] < URL: http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/24/24_komm_palmi.htm.

Szilágyi Zsófia (1996): Aranysárkány = Arany + Sár? In: *Literatura*, 1996. 22. évf. 2. sz. 201–215. p.

Tamás Ferenc (2004–2005): Az „ifjúsági” Aranysárkányról. In: *Tanít-tani*, 2004/2005. 9–10. évf. 4. sz. [online] [2013. augusztus 19.] < URL: <http://birobalogh.wordpress.com/2013/07/09/az-ifjusagi-aranysarkanyrol/>

BENCE, ERIKA

THE COLLAPSE OF EDUCATION AND DISCIPLINE

(DEZSŐ KOSZTOLÁNYI: ARANYSÁRKÁNY [THE GOLDEN KITE])

The novel Aranysárkány (The Golden Kite) by Dezső Kosztolányi serves as the scene to an existential catastrophe brought about by a set of habits, wishes and symbols of a small-town environment: there unfolds a story of the personal, family and professional failure and tragedy of dr. Antal Novák, high-school teacher and thunderstorm-monitor. The study aims to reveal the possible causal relations of this process of collapse, to outline the motivational set, as well as to interpret the motifs; at the same time, it presents the novel as a specific educational and developmental one, portraying the main character Antal Novák as a teacher/educator.

